

Eestikeelne üldharidus seirepeeglis

Jüri Valge

haridus- ja teadusministeeriumi nõunik

Paljude meie hulgast siis ikka nii tublisid on, kes oma tegemisi mitme aasta peale ette planeerivad. Ning kui planeerivadki, siis inventuuri, kuidas läks, üldjuhul ja üksikasjaliselt ei tehta, sest suur hulk tulemust mõjutavaid asjaolusid jääb üksikseiraja eest lihtsalt varju. Riigi puhul on inventuur vältimatu ning võimalusedki mõnevõrra suuremad. Eesti keel on kahtlemata miski, mille käekäigu heaks või takistuseks tehtul tuleb hoolega silma peal hoida.

Kehtiva, 13 valdkonnaga eesti keele arengukava elluviimise kahe esimese aasta kohta üritatigi selgust saada, kuidas läinud on. Nii „Eesti keele arengukava 2011–2017“ (EKA) kui ka selle seire algversiooni koostas Eesti keelenõukogu, edasi toimetas tekstidega haridus- ja teadusministeerium. Et hinnang liiga oma mätta otsast ei tuleks, selle eest paluti hoolt kandma Antoine Chalvin Prantsusmaalt („Kalevipoja“ tõlkija, muuseas) ning et hinnangust ka midagi kasu oleks, lähetati see valitsusele infoks ja arvestamiseks.

Ühe valdkonna seirest enam üks ajakirjaartikkel ei mahuta ning Oma Keele lugejaskonnale peaks enim huvi pakkuma eesti keel eestikeelses üldhariduskoolis (meede 4). Loodetavasti mõistab järgnevat lugenu veidi paremini keeleplaneerimise tähtsust ja kahe aasta jooksul saavutatut. Riikliku eelisülesandena (säilitada eesti keel läbi aegade) on keeleteema otseselt seotud riigieelarve ning selle kaudu iga maksu- maksja panusega. Eesti keel on väga kallis keel, sest selle kasutuskõlblikuna hoidjaid on vähe. Seetõttu tulebki nappe vahendeid hoolikalt jagada nii, ülesannet võimalikult paremini täita.

Eesti keel üldhariduses

EKA eestikeelse üldhariduse peatükis on kuus osa: õppekavaarendus, õppematerjalid, õpetajate välja- ja täiendusõpe, kooli keelekeskkond, õppetööväline eesti keele alane tegevus ning (eesti keele) õpetajate kooliväline tegevus. Need hõlmavad 34 konkreetsemat ülesannet. Viimased on täpsustatud – tõsi, mitteametlikuks jäänud, kuid prakti-

lises tegevuses võimaluste piires järgitavaks – 87 täiesti konkreetseks ülesandeks.

Hakatuses võiks pakkuda huvi, et Eesti koolides töötas 2012. aasta lõpul 1534 eesti keele ja kirjanduse õpetajat (43 meest ja 1491 naist); neist vähem kui kolmandik (470) on kuni 42-aastased ning teine kolmandik vanemad kui 53-aastased; 2011. aastal jõudis õpetajadiplomini 14, 2012. aastal 22; õppima asus vastavalt 20 ja 22. Enamik eesti keele õpetajaist tuli Tartu ülikoolist, Tallinnas on nii lõpetanute arv kui ka sisseastujate hulk viimase kahe aasta võrdluses vähenenud, Tartus aga kasvanud. Ka õpitud erialal tööle asunute hulk on Tartus suurem: kahe aasta jooksul 23 tööleasunud 29st Tartus ja Tallinnas kolm tööleasunud seitsmest. Probleemi näen nii õpetajakoolituse liigses Tartusse koon- dumises – õigemini küll selle Tallinnas hääbumises – kui ka soolise tasakaalu ülisuures rikutuses. Loomulikult pole negatiivse mõjuta ka liigne töökoormus ning eaga seotud konservatiivsus.

EKA elluviimisel oli tähtsaimaks õppekavaarendusega seotud tege- vuseks uue riikliku õppekava jõudmine 2/3 klassideni. Töö jätkub ning selle taustal on EKA soovitus eesti keele tundide arvu säilitada pigem ennetava iseloomuga. Samas on keeleõpetusaja tõhus kasutamine teema, mille kõikide aspektide käsitlemisest kunagi küllalt ei saa.

EKA kõnealuse osa olulisim täidetud ülesanne on 2012. aasta kevade üleminek kaheosalisele eesti keele riigieksamile. Seire osutab, et muudatuse vastaste kahtlused pole tõeks saanud: apellatsioonide arv pole kasvanud (2010 – 205; 2011 – 226; 2012 – 137; 2013 – 71), keskmine hinne pole langenud (2010 – 58,6; 2011 – 59,3; 2012 – 62,9; 2013 – 62,8; ehkki eri formaadis eksamite tulemused on muidugi raskesti võrreldavad), eksamineeritavate osaline vastuseis on asendu- nud valdava toetusega. Tugevad koolid on endiselt tugevate hulgas. Ajakirjanduski on kunstlikult ja kallutatult esile kutsutud negatiivse huvi teema vastu kaotanud.

Kuigi selleni, et uue süsteemi mõju sügavamale keeleõpetusse ning selle kaudu ka -oskusesse jõuaks, läheb aega ning eksamiarendus ei ole kaugeltki lõppenud, on esimesed positiivsed tulemused käes: poiste ja tüdrukute hinnete erinevus on vähenenud. Vahest hakkab nüüd poissegi rohkem kõrgkooli mahtuma ning Mati Heidmetsal on edaspidi vähem põhjust öelda, et „meie üldharidus on tubli tüdruku nägu”. Nn hästi kirjutajate väiksem arv pole probleem: teksti kauniduse ja ilu asemel on loomulik hinnata eelkõige selle loogilisust ja täpsust, lisaks ka võõrast tekstist arusaamist. Kokkuvõttes võib uus eksamivorm aidata lahendada

ühiskonna sotsiaalseidki probleeme, näiteks poiste tõrjutust ning sellest tulenevat naiste lahkumist – vääriliste meespartnerite puudusel.

Seiredokumendis soovitatakse – ja soovitused esitatakse Eesti keelenõukogu nimel – luua uusi ja põnevaid valikkursusi, arendada eksamit (arvan, et hädavajalik on lisada kolmas, eesti keele struktuuri õpetamist soodustav osa) ning korraldada kõrgkoolide esmakursuslaste eesti keele oskuse uuring 2014. ja 2016. aastal.

Valikkursused võiksid toetuda uutele tugiõpikutele, millest ilmunis lähedasim on Tiit Hennoste (autor ja toimetaja), Karl Pajusalu ja Martin Ehala raamat „Eesti keele allkeeled. Lisaõpik gümnaasiumidele”. Ligi 200 leheküljel, kus ka harjutused ja ülesanded, on juttu kirjakeelest ja murretest, suulisest ja netikeelest, sotsiolektidest ja paljust muust. Kindlasti on see hariv lugemine nii õpilasele kui ka õpetajale. Raamatu peaks eriti „söödavaks” tegema see, et enne lõplikku valmimist oli proovieksemplar EESi kodulehel eesti keele õpetajate arutada. Toimetamisjärgus (toimetaja Jüri Valge) on Tõnu Seilenthali ja Andres Heinapuu õpperaamat „Veelinnurahvad. Minevik. Olevik. Tulevik?”, milles pakutakse infot meie keelesugulastest: läänemeresoome, volga, permi, ugri, samojeedi rahvastest ning saamidest, samuti rahvusvahelisest soome-ugri liikumisest. Käsitluse väärtust lisavad näidistekstid, tabelid, ülesanded ja väike võrdlev sõnastik. Seegi raamat on kavandatud nii paberil kui ka netis. Esimesed sammud on tehtud keeleväärtusi kujundava õpiku koostamisel (tingpealkirjaks „Eesti keelest ja eestlusest”). Kontseptsioon ja struktuur on valmis, koostamine on alanud. Teist „Kaunist emakeelt” pole kavas kirjutada, aga levivale arvamusele, et eesti keelega on asja ainult kööki – seega mitte muusikasse, teadusse, äriellu jm –, peaks see aitama vastu seista.

Loomulikult on oluline kõikide õpikute keel. Analüüside käigus on tõdetud, et ega sellel üldjoontes palju viga olegi, kuid lihtsam võiks väljendusviis olla küll – seega võõrsõnu vähemaks ja laused lühemaks ning jätta kasutamata vaid üks kord esitatud terminid. Seire soovitus on, et riigi roll õpikute koostamisel suureneks, milleks loodaks õpikukäsikirjade retsenseerimise erapooletu süsteem.

Kuigi keelekasutusharjumused omandatakse tänapäeval üha enam sotsiaalmeedia säutsude ja interneti toel, pole emakeeleõpetajate tähtsus vähenenud, vaid pigem kasvanud. Õpetajakoolituse Tartusse koondumist juba mainisin, teisalt tuleb tunnustada Tallinna ülikooli emakeeleõppe infokeskuse tööd õpetajate koolitamisel ja keele-didaktikamaterjalide avaldamisel. Keskuse tööd tuleb jätkuvalt toetada.

Edusammudena on esile toodud eesti keele väljendusõpetuse kursuse levimine kõrgkoolide mittefiloloogilistele erialadele ning täiendusõppe areng. Ainuüksi Tartu ülikool korraldas seda 2011. aastal 18 (32 õppepäeva kokku 555 õpetajale) ning 2012. aastal 22 korral (49 õppepäeva 501 osalisele), toeks olid ka Tallinna ülikool, eesti keele instituut ja SA Innove. On igati kiiduväärt, et eesti keele koolitustele on suudetud tuua ka teiste ainete õpetajad, sest korraliku emakeeleoskuse omandamine nende abita on mõeldamatu.

On sedagi, millel tuleks keelenõukogu arvates edaspidi rohkem silma peal hoida. Eelkõige kehtib see soovitusel kohta jõuda selleni, järkjärgult rakenduks eesti keele rühmaõpe ning õpetajate õppetöövaba tasustatav täiendus- ja õppematerjalide koostamise (pool)aasta süsteem. Seni ei ole selles üksmeelt. Ettepaneku pooldajate argumendid – koolitada parimad õpetajad veelgi paremaks, luua uusi õppematerjale, rahvusvaheline ja Eesti enda ajalooline kogemus (riigikeele õpetaja staatusega õpetajad), suhteliselt odav hind jne – pole vastuseisjaid veennud. Ikka kaldutakse seda pidama puhkuseks ning vastuseta jääb küsimus, kes, kuidas ja millal puuduvaid või uuendamist vajavaid õpikuid kirjutama hakkavad. Väide eesti keele õpetajate võimalikust eelistamisest ei pea seejuures paika: nendest algav süsteem oleks mõeldud kõigi ainete pedagoogidele. Lisaks ei ole võimalik mitte tunnistada tõsiasja, et eesti keel on eesti kooli tähtsaim õppeaine (õpetajad on loomulikult võrdsed). Soovitatud on veel erialateaduskondade vastutuse taastamist gümnaasiumi aineõpetajate magistriõppekavade eest. Viimane soovitus eeldab vastust küsimusele, kas gümnaasium vajab didaktikuid, kes teavad üht-teist õpetatavast ainest, sh eesti keelest, või on siiski õigem see, et ainet süvitsi tundvale spetsialistile tehakse selgeks õpetamiskunsti põhitõed.

Keelekeskkond on mõõtmatu teema. Kõike koolis toimuvat hõlmates allub see tervikuna suhteliselt vähe keeldudele ja käskudele ning on oma ulatuse tõttu ka raskesti riiklikult toetatav. Kaudselt mõjutavad seda kohalikele omavalitsustele suunatud tegevus, EKI keelenõu, õpikukeelearendus ning kõigi õpetajate kaasamine eesti keele täienduskoolitusse. Kõike seda tuleb edaspidigi jätkata, lisaks on ilmselt otstarbekas uurida Tartu keelehooldekeskuse abiga – ja miks mitte ka üliõpilasuurijaid kasutades –, missugust eesti keelt koolides kasutatakse ja mida selle parendamiseks oleks vaja ja võimalik teha.

Palju on seda, mida EKA toel on tehtud väljaspool eesti keele tundi ja kooligi. Eesti keele olümpiaadid on kindlustunud nii aja (toimuvad

igal aastal), ulatuse (hõlmavad gümnaasiumide kõrval ka põhikoolide kõrgemat astet; toimuvad kooli-, linna/maakonna- ja riigivooruna) kui ka korraldusrutiini (vaheldumisi Tartu ja Tallinna ülikooli juures, HTMi tagatud rahastusega) poolest. Ülioluline on seejuures õpetajate missioonitundeline juhendamistegevus. On toimunud ja toimub edaspidi ka teisi, otseselt või kaudselt õpilastele suunatud keelevõistlusi, näiteks emakeelepäeva etteütlus, kokkuvõtte tegemise võistlus „Tuum”, keeleviktoriinid ajakirjas Oma Keel ja ajalehes Sirp, kõnevõistlus „Kuld-suud” Põltsamaa gümnaasiumis, õpilaskonkurss „Sõnavigurid” jne. Õpilasi on püütud keelellu kaasa tõmmata muulgi moel: Tartu ülikooli teaduskooli e-kursusega „Eesti keele uurimise alused”, Emakeele Seltsi korraldatud noortele suunatud keelelaagriga, Steni muinasjutuvõistluse mõningase toetamisega. Viimast on Ann ja Ants Roos ennastsalgavalt korraldanud juba 21 aastat, kuid üks riikliku lastemuinasjutuauhinna loomisele tuleks siiski lahti hoida. Omaette teema on ajakirjad: EKA toel on kogu seireperioodi jooksul toetatud rahaliselt Oma Keelt ja Head Last. Kindlasti on see vajalik, kuid senisest enam tuleks tähelepanu pöörata ka autor- ja lugejaskonna kasvatamisele õpilaste ja õpetajate hulgas.

Täiesti rahul koolivälise eesti keele alase tegevusega siiski olla ei saa. Kuigi Lasteveeb OÜ (st olulises osas Janika Leoste) on lastele mõeldud eestikeelse ja ka võrumurdelise ning vägivaldliku arvutisuhtluse arendamisel teinud suurt ja tänuväärset tööd, ei ole see piisav. Riigi toetuse eestikeelsete arvutimängude loomiseks ja rahvusvaheliseks koostööks sel alal on seni välistanud Eesti turu väiksus – aga see ei suurene ka tulevikus! – ning mängude kõrge hind, samuti küllalt sageli esinev arvamus, et lapsed ei peaks üldse arvutiga mängima. Aga nad mängivad ju! Ning kui juba, siis mängigu parem (ka) eesti keeles.

Õpetajate koolivälist kutsealast tegevust ehk nende vaba aega ei saa riikliku arengukavaga üksikinimete kaudu suunata. Teisalt on paljudel osa sellest ajast ikkagi kuidagi kutsetööga seotud. Kuna keskeltläbi iga seitsmes õpetaja on ühinenud Eesti Emakeeleõpetajate Seltsiga (4/5 ka tegutseb seltsis), siis on seltsi toetades võimalik aidata kaasa riigi keelepoliitika eesmärkide täitmisele. Hea koostöö on olnud keeolümpiaadide korraldamisel, on tekkinud eeldused emakeeleõpetajate kaasatõmbamiseks õppekavast ja õpikutest laiemate keeleprobleemide arutamisele. Õpetajate töömaht ja ajapuudus seab koolivälisele kutsetegevusele muidugi piirid, kuid nende olemas olleski on võimalik paremat koostööd saavutada, kasutades vähem tüüpargumente (õpikuid ei

---

ole; palk on väike; kõik õpetajad on head; riik teeb ainult rumalusi) ja aruteluosalisi vastastikku aktsepteerides. Väga hea näide sellise aktsepteerimise kohta oli Põltsamaa ühisgümnaasiumis 2012. aasta sügisel toimunud arutelu eestikeelse üldhariduskooli probleemide üle, millele osaliselt toetub ka sinne artikkel.

„Eesti keele arengukava 2011–2017” ja selle seire ametliku versiooniga saab tutvuda haridus- ja teadusministeeriumi ning Eesti keelenõukogu kodulehtedel.